

İRAN'IN ARAP BAHARI SONRASI SURIYE POLİTİKASINI ANLAMAK UNDERSTANDING IRAN'S SYRIAN POLICY AFTER ARAB SPRING

Melih KAZDAL*

* Araştırma Görevlisi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, melihkazdal@artuklu.edu.tr

ÖZ

2010 yılında Tunus'ta başlayan ve daha sonra bütün Ortadoğu coğrafyasını etkisi altına alan ayaklanmalar 2011 yılında Suriye'ye de sıçramıştır. İsyanın başlangıcında barışçıl bir şekilde yapılan protestolar Esed yönetiminin ayaklanmaları bastırma için halka karşı şiddet kullanmasıyla bir iç savaşa evrilmiştir. Bu iç savaş birçok bölgesel ve küresel aktörü kendisine çekmiş ve her bir aktör kendi çıkarları doğrultusunda bu savaşa doğrudan veya dolaylı bir şekilde dâhil olmuştur. Bu aktörlerin başında ise İran gelmektedir. Bu çalışmada İran'ın Arap Baharı ayaklanmalarından sonra Suriye politikasını anlamak temel amaçtır. Bu bağlamda İran'ın Arap Baharı ayaklanmalarına karşı tutumu ve bu tutumun Suriye'de değişimi incelenmiştir. Bu değişimi anlamak adına özellikle İran ile Suriye arasındaki ilişkilerin tarihsel sürecine bakılmış, yedi aşamadan geçen bu tarihsel süreç 1979'dan günümüze kadar olacak şekilde incelenmiş ve iki ülke arasındaki ittifak ilişkisi anlaşılmasına çalışılmıştır. Sonrasında Suriye'deki savaşa kısaca değinilmiş ve bir durum değerlendirilmesi yapılmıştır. Bir sonraki bölümde İran'ın Suriye iç savaşında Esed rejimine olan desteği ekonomik, siyasi ve güvenlik alanlarında ele alınmış, İran yönetiminin muhaliflere karşı olan tutumu incelenmiştir. Sonuç olarak İran'ın Suriye politikası, herhangi bir kimlik siyasetinden ziyade, uzun yıllar sonunda bölgede elde ettiği kazanımları sürdürmek ve stratejik amaçlarını gerçekleştirmek için şekillendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İran, Suriye, Suriye İç Savaşı, İran-Suriye İlişkileri, Arap Baharı

ABSTRACT

The uprisings that started in Tunisia in 2010 and then effects throughout Middle East also spread to Syria in 2011. The peaceful protests at the beginning of the rebellion evolved into a civil war when the Assad administration used violence against the people in order to suppress the uprisings. This civil war has attracted many regional and global actors and each of these actors has involved this civil war directly or indirectly in accordance with its own interest. Iran is the prominent of these actors. In this article, understanding to Iran's Syrian policy after Arab Spring revolts is the main objective. In this context, Iran's posture towards Arab Spring revolts and its change in Syria have been examined. In order to understand this changing, the history of the relations between Iran and Syria which has been gone through seven phases from 1979 until nowadays has been studied. After that the war in Syria has been mentioned and a situation assesment has been made. Moreover, Iran's support to Assad regime has been discussed in terms of economic, political and security fields. Finally, the posture of Iran's administration towards opponents has been studied. As a result, Iran's Syrian policy has been shaped to maintain its gains after many years in the region and to carry out its strategic objectives.

Keywords: Iran, Syria, Syrian Civil War, Iran-Syria Relations, Arab Spring

1. GİRİŞ

Bu çalışmada amaç İran'ın Arap Baharı sonrası Suriye politikasını anlamaktır. İki ülke 1979'da İran İslam Devrimi'nden sonraki süreçte sağlam bir ittifak ilişkisi kurmuştur. Bu bağlamda öncelikle iki ülke ilişkilerinin yapısı hakkında bilgi verilmiş ve iki ülke ilişkilerinin tarihsel sürecine değinilmiştir. Bu tarihsel süreç 1979'dan günümüze kadarki dönemi kapsamakta ve yedi aşamadan oluşmaktadır. Her aşamada, belli tarihsel aralıklarla, iki ülke arasındaki ilişkileri etkileyen, geliştiren veya perçinleyen olaylara değinilmiştir. Birinci aşama 1979 ile 1982 tarihleri arasındaki süreci ele almaktadır. Bu aşamada iki ülke arasındaki ittifak ilişkisinin nasıl kurulduğu, Suriye'nin 1980 yılında başlayan İran-İrak savaşında İran'ın yanında yer alması ve bunun sonuçları ortaya konulmuştur. İkinci aşama 1982-1985 tarihleri arasındaki süreci ele almaktadır. Bu aşamada İsrail'in Lübnan'ın güneyini işgal etmesinin iki ülke arasındaki ilişkileri nasıl etkilediği üzerinde durulmuştur. Üçüncü aşama 1985-1988 tarihleri arasındaki süreci ele almaktadır. Bu aşamada Lübnan İç Savaşı, Lübnan'da her iki ülkenin farklı bir politika izlemesi ve İran-İrak Savaşı'nın iki ülke ilişkilerine olan etkilerine değinilmiştir. Dördüncü aşama 1988-1991 yıllarını kapsamaktadır. Bu aşamada Lübnan'daki siyasi gelişmelerin, Saddam'ın politikalarının ve Körfez Savaşı'nın ilişkilere etkileri ortaya konulmuştur. Beşinci aşama 1991-2003 yıllarını kapsamaktadır. Bu aşamada Soğuk Savaş'ın bitiminin, Körfez Savaşı sonrası Irak'ın zayıflamasının ve Ortadoğu'daki barış arayışlarının ilişkilere etkisine değinilmiştir. Altınca aşama 2003-2011 yıllarını kapsamaktadır. Bu aşamada ABD'nin 2003 Irak istilası ve 2005 yılında Refik Hariri'nin öldürülmesinin ilişkilere etkisi incelenmiştir. Son aşama olan yedinci aşama 2011'den günümüze kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu aşamada Arap Baharı süreci ve Suriye İç Savaşı'nın ilişkilere olan etkisi üzerinde durulmuştur. Bu bölümde amaç iki ülke arasındaki oluşan ittifakı, tarihsel süreç üzerinden anlamaktır. Daha sonra Suriye krizine değinilmiş, barışçıl gösterilerin nasıl bir iç savaşa dönüştüğü üzerinde durulmuştur. Bu bölümde özellikle muhalefetin oluşum sürecine değinilmiş, küresel ve bölgesel ülkelerin bu süreç ve sonrasında nasıl bir tavır aldığı, rejim ve muhalefeti destekleyen aktörlerin etkinliği üzerinde durulmuştur. Suriye iç savaşı zamanla sınırlarını aşmış, bölgesel ve küresel aktörlerin dolaylı (vekâlet savaşı) veya doğrudan müdahil olduğu bir ulus aşırı savaş halini almıştır. Cenevre'den Soçi'ye kadar olan süreçteki barış görüşmelerine değinilmiş ve ardından kısaca Birleşmiş Milletler verileri üzerinden mültecilerden bahsedilmiştir. İlerleyen bölümde İran'ın Arap Baharı politikasına, bu politikanın Suriye'deki değişimine ve bu değişimin nedenlerine değinilmiştir. İran'ın Esed rejimine olan desteği siyaset, ekonomi ve güvenlik alanlarında ele alınmış, burada öne çıkan güvenlik alanındaki desteği olmuştur. İran'ın Suriye'de hem kendi askerleri hem de vekil/milis ağıyla birlikte savaşa nasıl dahil olduğu ortaya konulmuştur. Son olarak İran'ın Suriye'de muhaliflere karşı olan tutumundan bahsedilmiştir. İran ile muhalifler arasındaki ilişkinin neden gelişmediği ve sınırlı kaldığına değinilmiştir.

2. İRAN-SURİYE İLİŞKİLERİ

İran ile Suriye arasında İran Devrimi'ne dayanan iyi bir ilişki mevcuttur. 1979 yılında İran İslam Devrimi olduğunda Suriye, Mısır'ın İsrail ile yaptığı barış antlaşması ve Irak ile ilişkisinin gergin olması nedeniyle İsrail karşısında neredeyse yalnız kalmıştır. Bundan ötürü İran'daki Batı/ABD yanlısı Şah rejiminin devrilmesi ve yerine İsrail/Siyonizm karşıtı, anti-empyralist duruşa sahip ve Filistin davasını sahiplenen bir yönetimin geçmesi Suriye için "beklenmedik bir dostun çıkagelmesi" gibi olmuştur. Suriye bu yeni yönetimi Arap dünyasında tanıyan ve destekleyen ilk ülke olmuştur. O dönemin Suriye Dışişleri Bakanı Abdulhalim Haddam, İran Devrimi'ni "çağdaş tarih içerisindeki en önemli olay" olarak nitelendirmiştir (Sinkaya, 2011:39).

İran-Suriye ittifakı ortak amaçlar ve ortak düşmanlardan kaynaklanmaktadır. İran'daki 1979 devriminden bu yana, bu iki bölgesel güç, konumunu güçlendirmek için siyasi avantajlarını ve askeri kaynaklarını bir araya getirmiş, bir naip/vekil milis ağı oluşturmuş ve kendilerine muhalif olan aktörlerin planlarını hayal kırıklığına uğratmıştır. Birlikte, Saddam Hüseyin yönetimindeki her iki ülkeye de sınırı olan Irak'ın baskın bölgesel güç olmayacağını garantilemişlerdir. 1984'te Amerikan barış gücünün Lübnan'dan çekilmesini sağlamış ve Lübnan'ın

İRAN'IN ARAP BAHARI SONRASI SURIYE POLİTİKASINI ANLAMAK

İsrail'in bir uydusu haline gelmesini önlemişlerdir. Bu iki dost ülke beraber Hizbullah, Hamas, İslami Cihad ve bir dizi Filistinli radikal grupların hamisi olmuşlardır (Goodarzi, 2015).

İki ülke arasındaki ittifakın bu denli güçlü olmasının birkaç nedeni mevcuttur. Öncelikle her iki ülke de ortak özelliklere sahiptir. İkisi de otoriterdir, Batı ile ilişkilerinden ötürü, siyasi ve ekonomik maliyetine rağmen bağımsızdır. İran çoğunluğu Şii nüfusa sahiptir. Suriye ise çoğunluğu Sünni Müslüman olsa da iktidardaki Esed ailesi Şiiliğin uzak bir kolu olan Alevi/Nusayri'dir. Bununla beraber Suriye'deki Baasçı ideoloji sıkı bir şekilde seküler ve sosyalisttir. İran ise güçlü dini bir ideolojiye sahiptir ve ateist, komünist veya bunların herhangi bir kolu olan her türlü düşünceye karşıdır. Fakat her iki ülkenin ortak stratejik hedefleri, her türlü badirelere rağmen otuz yıllık bir ittifak oluşturmuştur. Her iki rejim de birlikte, ayrı olduklarından daha çok hayatta kalma ihtimaline sahiptir. Ayrıca birlikte, uzun dönem stratejik hedeflerine ulaşma şansları daha yüksektir (Goodarzi, 2015).

Diğer bir etken iki ülke arasındaki ittifakın savunma temelli olmasıdır. Genellikle savunma ittifakları, sınırlı amaçlara sahip, daha sağlam ittifaklardır. Bu da iki ülke arasındaki 33 yıllık ittifak ilişkisini bir bakıma açıklamaktadır. Savunma ittifakları, saldırı ittifaklarından daha az kırılgandır. Saldırı ittifakları genellikle düşman yenilgiye uğratıldıktan sonra dağılma eğilimi göstermektedirler (Goodarzi, 2013:35).

İttifakın bu denli uzun ve sağlam olmasının bir başka nedeni iki ülkenin iş birliği yaptığı iki bölgede önceliklerinin farklı olmasıdır. İran için öncelik Pers Körfezi bölgesi iken Suriye için Levant bölgesi önceliklidir. Zaman geçtikçe iki müttefik de bu durumu kabullenmiştir. Sonuç olarak iki ülke kendilerinin öncelikli alanlarında, politika üretmede birbirlerine yardımcı olmuş ve birbirlerinin çıkarlarını arttırmak için çaba göstermiştir. Bu duruma net bir örnek vermek gerekirse Lübnan'da 1985 ile 1988 yılları arasında iki ülke arasında meydana gelen siyasi anlaşmazlık belli anahtar konuların çözümü ile Suriye lehine sonuçlanmış ve Arap-İsrail alanında Suriye önceliği alırken Körfez'de öncelik İran'ın olmuştur. Bu nedenle müttefiklerin çıkarlarının daha fazla bütünleşmesi, ittifak içerisindeki uzlaşmalara ve anlaşmalara daha çabuk ulaşılabilmesini sağlamaktadır. Bu iki ülkenin çıkarları her zaman örtüşmese de düzenli görüşmeler vasıtasıyla, zamanla farklılıklarını çözmeye çalışmış, pozisyonlarını harmonize etmiş ve hareketlerini koordine etmişlerdir (Goodarzi, 2013:35-36).

Suriye-İran ilişkisinin doğasına ve uzunluğuna ışık tutan bir başka anahtar etken ideolojidir. İronik bir şekilde bu ittifaktaki başarı ve dayanıklılığın önemli bir faktörü, her iki ülkedeki siyasi elitlerin farklı ideolojileri benimsemeleridir. Ortadoğu'da ortak bir ideolojiyi paylaşan devletlerin, güçlü ittifak kurmaktan ziyade liderlik ruhu için rekabet ettikleri açıkça meydandadır. Her devlet kendisini meşru lider olarak tanımlayabilir ve tek bir siyasi kimliğin oluşması için diğer devletlerin kendisine biat etmesini ve haklarından feragat etmesini isteyebilir. Bu durum 1950'ler ile 1990'lar arasında Arap milliyetçisi olan Mısır, Suriye ve Irak arasındaki rekabette, Suriye ve Irak'taki Baasçı rejimler arasındaki mücadelede görülmektedir. Son olarak benzer ideolojiler, sağlam ittifaklar kurmaktan ziyade devletler arasında rekabeti tetiklediği için genellikle ittifakların önünde bir engel teşkil etmektedirler (Goodarzi, 2013:36-37).

İran ile Suriye arasındaki ilişkiler yedi aşamadan geçmiştir. Bu aşamalar aşağıdaki gibidir (Goodarzi, 2015):

Birinci Aşama: Yeni İttifak 1979-1982

Suriye, Şah sonrası Mehdi Bezirgân Devrim hükümetini tanıyan ilk Arap ülkesi, dünya çapında ise Sovyetler ve Pakistan'dan sonra tanıyan üçüncü ülkedir. Çünkü bu dönemde Mısır, 1978 Camp David Antlaşması ile birlikte İsrail ile barış antlaşması imzalamıştır. Mısır'ın ve bazı diğer Arap devletlerinin İsrail karşıtlığına resmi olarak son vermeleri, Suriye'nin İsrail karşısında yalnız kalmasına neden olmuştur. Yeni kurulan İran İslam Cumhuriyeti'nin ise devrimin ilk yıllarında İsrail büyükelçiliğini kapatarak binayı Filistin elçiliği için tahsis etmesi ve Filistin davasını sahiplenmesi Suriye ile İran arasındaki yakınlaşmayı başlatmıştır (Koroğlu, 2012:45).

Şam, Irak'ın 1980'de İran'ı istilasında Tahran'a paha biçilmez diplomatik ve askeri yardımda bulunmuştur. İki ülke ilişkilerinde dönüm noktalarından birisi Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak ile karşı karşıya gelmiş olmalarıdır. Baas partisinin bu iki kolu arasındaki siyasi/ideolojik ayrılıklar ve bölgesel rekabet Suriye ile Irak arasındaki ilişkileri bozmuş, 1980'de patlak veren Irak-İran Savaşı'nda Suriye bundan dolayı İran'a destek vermiştir. Suriye, Arap devletleri içerisinde İran'a destek veren tek ülke olmuştur. Şam'ın bu savaştaki tavrı ikili ilişkileri birkaç yönden etkilemiştir: 1) Devrim'den sonra büyük güçlerle arası bozulan İran silah temin etmekte güçlük çekmiştir. Silah ihtiyacını Suriye üzerinden Doğu Bloku menşeli silah tedarik ederek karşılamıştır. 2) Suriye'nin kendi topraklarından geçen boru hattını kapatması Irak'ın mali yönden zayıflamasına neden olmuş ve savaşı sürdürecektir ekonomiyi elde etmesine darbe vurmuştur. 3) Saddam Hüseyin'in İran-İrak Savaşı'nı bir Arap-Pers çatışması olarak göstermesine karşı Suriye'nin İran'ın yanında yer alması bu propagandanın işlememesine neden olmuştur. Bütün bu desteğine karşılık Suriye, İran'dan ucuz petrol ve maddi yardım almıştır (Sinkaya, 2012:6). İki ülke arasındaki ittifak, Mart 1982'de başında o dönemin Dışişleri Bakanı Abdülhalim Haddam'ın bulunduğu üst düzey Suriye heyetinin Tahran'ı ziyaret etmesi ve petrol, ticaret ve askeri alanda karşılıklı antlaşmalarla resmileştirilmiştir.

İkinci Aşama: Suriye-İran gücünün zirvesi 1982-1985

Suriye ile İran ilişkilerini perçinleyen bir başka faktör 1982 Temmuz'unda İsrail'in Lübnan'ın güneyini işgal etmesi olmuştur. Suriye için bu işgal İsrail tarafından kuşatılmak manasına gelmiştir. Bundan dolayı, İsrail'in Lübnan istilasından ve oradaki Suriye güçlerini yenmesinden sonra, Suriye Devlet Başkanı Hafız Esed, İran'ın Lübnan Şiiileri üzerinde etki kurmasına müsaade etmiştir. İran ise bu fırsatı hem devrimi Arap dünyasına ihraç etme hem burada İsrail'e karşı bir üs elde etme hem de İsrail'e karşı Lübnanlı Şiiilerin yanında olmayı kendisinin manevi bir görevi olarak görmüştür. Böylece farklı amaçlarla da olsa ortak düşmana karşı birlikte hareket etme Suriye ile İran arasındaki ilişkilerin en önemli temellerinden birisi haline gelmiştir (Sinkaya, 2012:6-7). Bu şekilde Suriye, her iki ülkenin de Lübnan'da ortak düşmanı olan Hristiyan ağırlıklı hükümete, İsrail işgal güçlerine ve Birleşik Devletler ve Fransız barış güçlerine karşı yıpratma, terör ve gerilla savaşı yürütebilmiştir. İki ülke beraber birçok saldırıyı yönetmişlerdir: Eylül 1982'de Lübnan Devlet Başkanı Beşir Cemayil suikastı, Kasım 1982'de Sur şehrindeki İsrail askeri karargâhına bombalı saldırı, Nisan 1983'te ABD'nin Beyrut Büyükelçiliği'ne intihar saldırısı bunlardan bazılarıdır. Bu yıpratma harbi 1984'te Birleşik Devletler barış gücünün ülkeden çekilmesine ve 1985'te İsrail'in işgal ettiği yerleri terk etmesine neden olmuştur.

Üçüncü Aşama: İttifak içerisindeki gerginlik ve gerginliğin bitmesiyle sağlama 1985-1988

1980'lerin sonu Suriye-İran ilişkilerindeki en sorunlu dönemdir. Lübnan İç Savaşı ve İran-İrak Savaşı her iki ülkenin kaynaklarını tüketmiş ve Şam-Tahran arasındaki bağı darbe vurmuştur. Lübnan'da neredeyse her konuda iki ülke de farklı taraflarda yer almış ve Lübnan'ın siyasi geleceği için farklı görüşlere sahip olmuştur. Suriye, siyasi sistemde reform yapılmasını ve kendi etki alanında istikrarlı, seküler bir yönetim kurulmasını isterken, İran kendi modeline benzer bir teokratik sistemin kurulmasını istemiştir. İran'ın desteklediği Hizbullah ile Suriye'nin desteklediği seküler Emel milisleri tansiyonu yükseltmiş ve çatışmışlardır. Ancak Irak'ın 1980'lerin sonunda gücünü yeniden toparlaması Körfez'deki savaşta işlerin değişmesine neden olmuş ve Sovyet yardımının Gorbaçov yıllarında Suriye'den zamanla çekilmesi, Ortadoğu'da ABD'nin etkisinin artması, bu iki müttefikin Lübnan'daki durumu çözmek için iş birliği yapmalarına ve beraber ilişkileri güçlendirmeleri gerektiğinin farkına varmalarına neden olmuştur. Nihayetinde her iki ülke anahtar konularda anlaşma sağlamıştır. Buna göre Suriye önceliğini Levant bölgesine vermiş, Tahran'ın Körfez'deki çıkarlarına saygı göstermiştir (Goodarzi, 2015).

Dördüncü aşama: Saddam Hüseyin Irak'ını çevreleme 1988-1991

Bu dönemdeki iş birliği Irak'ın gücünü sınırlamak ve 1988-1989'da Lübnan'da Michel Aoun'un Suriye karşıtı hareketini bertaraf etmek üzerine yoğunlaşmıştır. İran ile Irak savaşı 1988'de sona erse de iki yıl sonra Ağustos

İRAN'IN ARAP BAHARI SONRASI SURIYE POLİTİKASINI ANLAMAK

1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali, Irak'ın bölgede gücünü arttırması ve müdahaleci bir politika izlemesinden dolayı Suriye ve İran iş birliğine devam etmişlerdir. Saddam Hüseyin o dönemde güçlü bir ordu kurmuş ve Körfez bölgesinin tartışmasız en baskın gücü haline gelmiştir. Ancak bu dönemde asıl başkaldırı Lübnan'da gerçekleşmiştir. Lübnan'da General Michel Aoun liderliğinde Suriye karşıtı isyan başlamış ve Saddam Hüseyin bu isyana Aoun'un güçlerine silah tedarik ederek destek vermiştir. İran, o dönemde zayıf ve izole olmasına rağmen Suriye'ye Hizbullah ve diğer Lübnanlı grupları mobilize ederek yardım etmiştir. 1989'da Aoun ve güçleri yenilmiştir (Goodarzi, 2013:45). 1990-1991 Körfez Savaşı'nda Suriye, ABD öncülüğündeki koalisyona asker sağlamışken İran tarafsız kalmıştır. Şam bu politikasıyla savaş sonrası dönemden fayda sağlamayı ummuştur. Tahran ise ABD'nin askeri varlığına yönelik bir yıpratma politikasına girmemiş, Bağdat'ın gücünün zayıflamasını beklemiştir.

Beşinci Aşama: Soğuk Savaş sonrası dönemde iş birliği 1991-2003

Irak'ın Körfez Savaşı'nda yenilmesi ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi aynı yıl (1991) içerisinde yaşanmış, Suriye ve İran aralarındaki bağı dört büyük nedenden ötürü korumuşlardır. Birincisi, Sovyetlerin bölgeden tedrici bir şekilde çekilmesi ve dağılmasıyla birlikte Ortadoğu'da ABD'nin baskın güç olarak yalnız kalması, bölgede hızlıca gelişen siyasi atmosferin getirdiği belirsizlikler, iki ülkenin siyasi, ekonomik ve askeri ilişkilerini devam ettirmesi ve geliştirmesine neden olmuştur. İkinci olarak, Şam, İran ile olan bağı Arap-İsrail çatışması ve barış görüşmelerindeki çıkarlarını arttırmak için hayati bir araç olarak görmüştür. Suriye, Hizbullah'ı kontrol etmek ve Lübnan'daki İsrail güçlerine saldırmasını sağlayarak Lübnan'daki amaçlarını gerçekleştirmek için İran'a ihtiyaç duymuştur. Ayrıca Golan Tepelerini geri almak için yürütülen barış görüşmelerinde İsrail ve Amerikalılara karşı İran kartını kullanmayı amaçlamıştır. Üçüncüsü, Irak'ta Saddam Hüseyin yönetimi oldukça, iki müttefik, özellikle de İran, Irak'ın gücünü kontrol altında tutmak için ittifakın çok önemli olduğuna inanmıştır. Dördüncüsü, 1991'in başında iki müttefik balistik füze geliştirmek için ortak program oluşturmuştur. Aynı yılın sonunda iki ülke de Rusya, Çin ve Kuzey Kore'den yardım ve teknoloji transferi arayışına girmiştir. Tahran, Pyongyang ile birlikte Suriye'de Hama ve Halep gibi şehirlerde füze üretim tesisi kurulmasına yardım etmiştir (Goodarzi, 2013:46-47).

Altıncı Aşama: Irak Savaşı'ndan sonra ittifakın yeniden dirilişi 2003-2011

2003'te ABD öncülüğündeki koalisyonun Irak istilası sonrasında İran ile Suriye arasındaki iş birliği önemli ölçüde artmıştır. Özellikle her iki ülkeye de ABD'nin artan tehditleri zaten özünde anti-Amerika olan bu ittifakı güçlendirmiştir. Her iki ülke de ortak düşmanları olan Saddam Hüseyin'in iktidardan uzaklaştırılmasını hoş karşılamıştır. Fakat ABD'nin bu hızlı askeri zaferi her iki ülkenin de endişelerini arttırmıştır. Suriye ve İran, Bush yönetiminin "Teröre Karşı Savaş" politikasında sıradaki hedefler olmaktan çekinmişlerdir. İki ülke de Irak'ta, ABD ve yeni Bağdat hükümetine karşı mücadele eden gruplara önemli ölçüde destek vermiştir. Bu iki ülkenin Irak'taki rolleri Obama yönetiminin çekilme planını ilan etmesiyle evrim geçirmiştir. Tahran, özellikle Şiiler içerisindeki büyük siyasi partiler ve milislerle bağlarını güçlendirmiştir ki bu sayede Bağdat'ın bir daha düşman haline gelmesini engellemeyi amaçlamış ve günümüz itibarıyla bu politikasında başarılı olmuştur. Ayrıca buna ek olarak 2005 yılında Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri'nin öldürülmesiyle Suriye üzerinde olan baskı artmıştır. Yine aynı dönemde İran'da Mahmud Ahmedinejad'ın yönetime gelmesi, Siyonizm/İsrail karşıtı politikayı benimsemesi ve nükleer programı ilerletmesi nedeniyle İran'ın Batı ile ilişkileri gerilmiştir. Böylece iki ülke üzerinde artan baskılar Suriye ve İran'ı daha da yakınlaştırmıştır (Sinkaya, 2012:7). Aynı dönemde 2006 yılında İsrail'in güney Lübnan'a saldırması ve Hizbullah ile savaşa girmesinden Hizbullah'ın adı konulmamış bir galibiyet alması Suriye yönetiminin İran'a karşı olan sempatisini arttırmıştır (Köroğlu, 2012:46).

Yedinci Aşama: Arap Baharı ve Suriye İç Savaşı 2011-

İran, Suriye'de krizin patlak verdiği tarih olan 2011'den itibaren Beşer el-Esed'e desteğini arttırmıştır. Tahran Suriye'deki çıkarlarını korumak umuduyla askeri danışman, ekipman ve milyonlarca dolar para yardımı

yapmıştır. Tahran ayrıca rejimi güçlendirmek için Ulusal Savunma Gücü adı altında Alevi, Şii ve rejim yanlısı bir grup kurmuştur. Yüksek rütbeli İranlı komutanlar düzenli olarak Şam'ı ziyaret etmişlerdir. Bunlardan en öne çıkanı Kudüs Gücü komutanı Kasım Süleymani'dir. Ayrıca İran'ın birçok üst düzey komutanı Suriye'de öldürülmüştür. İran'ın bu desteği rejimin ayakta kalmasına yardımcı olmuştur. Bütün meydan okumalara rağmen İran, Esed yönetimini desteklemeye devam etmektedir. Çünkü İran için Suriye'de çıkarlarını korumak adına bir başka uygun aktör yoktur. Ayrıca İran'ın Suriye gibi bir müttefiki kaybetmesi Suudi Arabistan ile girdiği bölgesel mücadelede büyük bir kayıp olacaktır (Goodarzi, 2015).

Yukarıda sayılan bu dönemler ve yaşanan hadiseler iki ülkenin bir "kader ortaklığı" yaşamasına ve "mantık evliliği" düzeyinde bir ilişkiye sahip olmasına olanak sağlamıştır. Son olarak Ayetullah Ali Hamaney'in şu ifadesi İran ile Suriye arasındaki ilişkilerin boyutunu göstermesi açısından çok önemlidir: "İran İslam Cumhuriyeti ve Suriye ortak bir siperde yer almışlardır ve ortak hedeflere sahiptirler" (Koroğlu, 2012:47).

3. SURİYE KRİZİ: ARAP BAHARI'NDAN İÇ SAVAŞA

17 Aralık 2010'da Tunus'ta seyyar satıcılık yapan Muhammed Buazizi'nin arabasının elinden alınması ve üstüne bir kadın polisten tokat yemesi sonucunda kendini yakmasıyla başlayan devrim ateşi Tunus, Mısır, Libya, Yemen, Bahreyn ve Suriye gibi ülkelerde etkili olmuştur. Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'de yönetimlerin değişmesiyle "başarılı" olan devrimler maalesef Suriye'de bir iç savaşa dönüşmüş ve 2011'de başlayan bu kriz 7. yılına girmiş ve hala çözüme ulaşılamamıştır.

Ayaklanmaların Ortadoğu'da yayılmasıyla birlikte kimileri bunu demokratikleşmenin şafağı olarak görürken kimileri ise bunu İslamlaşma olarak görmüştür. Aslında en doğrusu bölgenin vekâlet savaşları çağına girdiğidir. Ortadoğu'daki en aktif vekâlet savaşının görüldüğü yer Suriye'dir. Bölgesel ve küresel güçler ülkenin geleceğini şekillendirmek için uğraşmaktadır. Hükümetler, kurumlar ve bireylerden Suriye'deki bu baş döndürücü aktör yelpazesine yardım akmaktadır. Savaşın başlarında Suriye muhaliflerini destekleyenler arasında çok az bir stratejik koordinasyonun olması, muhalifler arasında uzun süreli bir düzensizliğe ve kendi içerisinde çatışmalarına neden olmuştur. Ayrıca muhalifleri destekleyen bölgesel güçlerin farklı ajandalarının ve çıkarlarının olması Esed karşıtlarının etkin bir mücadele yürütmesine de engel olmuştur (Alterman, 2013:1).

Suriye krizi, 2011 yılının Mart ayında başladığından beri ülkenin sınırlarını aşmış ve çözüm için sadece Suriyeli aktörlerin çabaları yeterli olmamıştır. İran başta olmak üzere Körfez ülkeleri ile bölgesel ve küresel güçlerin krize dâhil olmaları ve burayı birbirleriyle hesaplaşma ve mücadele alanı haline getirmeleri Suriye'deki krizin içinden çıkılması zor bir hale gelmesine neden olmuştur (Ulutaş & Hoca, 2014:8). Özellikle Suudi Arabistan, Tahran'ın 2003 Irak Savaşı sonrasında bölgede artan etkisini kırmak için Suriye'deki çatışmayı bir fırsat olarak görmüş ve İran ile aralarında olan rekabeti buraya taşımıştır. Kısacası Suriye'deki çatışmalar bir iç güç mücadelesinin ötesinde uluslararası, bölgesel ve ulus üstü bir vekâlet savaşı karakteri kazanmıştır. Bu çatışmadaki aktörler durumu sıfır toplamlı bir oyuna çevirmiş ve bir tarafın başarılı olmasının diğeri için otomatik bir kayıp olduğu bir durum oluşmuştur (Asseburg & Wimmen, 2012:3).

Tunus, Mısır ve Libya'da rejimlerinin düşmesi Ortadoğu boyunca bir domino etkisi oluşturmuştur (Ağca, 2013:96). Bu durum Suriye'deki demokrasi yanlılarına da umut vermiştir. Aynı yılın Mart'ında Suriye'de bir okulun duvarına Arap Baharı'nı öven grafiti yazan 15 çocuk tutuklanmış ve işkence görmüş; çocuklardan birisi bu işkence sonunda vefat etmiş, bu olaydan sonra barışçıl gösteriler patlak vermiştir. Arap Devrimi başladığında Beşar Esed reform yapılması gerektiğinden bahseden ilk Arap lider olmuştur. Ancak Suriye'deki olayların seyri ile birlikte bu açıklamayı kendi ülkesi için değil de daha çok diğer ülkeler için yaptığı anlaşılmıştır. Esed, gösterilere katılanları silahlı çeteler, ajanlar ve teröristler olarak nitelendirmiştir. Olayların Batı tarafından kışkırtıldığını ve bunun bölgedeki işbirlikçileri tarafından destek gördüğünü iddia etmiştir (Ataman, 2012:24-25). Esed yönetimi protestoları baskı ve silah zoruyla bastırmaya çalışmıştır. Suriye'de isyan başladığında

İRAN'IN ARAP BAHARI SONRASI SURIYE POLİTİKASINI ANLAMAK

ülkedeki Aleviler, Esed ailesinin iktidarda kalması için bir araç olarak kullanılmıştır. Aleviler nüfusun %13'ünü oluşturmalarına karşın Suriye'deki ordu, istihbarat ve aşırı sadık milislerin çoğunluğunu oluşturmaktaydı (Demir & Rijnoveanu, 2013:57).

Rejim ordusunda görevli olan ancak rejimin halka yönelik sert tutumu karşısında orduyu terk edip silahlarıyla birlikte muhalefete katılan eski ordu mensupları Temmuz 2011'de Özgür Suriye Ordusu (ÖSO- Free Syrian Army) adıyla ülkedeki ilk muhalif grubu oluşturmuştur. Bundan sonra ülke içerisinde yaşanan çatışmalar kısa sürede iç savaşa dönüşmüştür. Süreç içerisinde Suriye, küresel ve bölgesel aktörlerin vekâlet savaşı yürüttüğü bir zemin haline gelmiş, bu durum sahadaki grupların yapısını çeşitlendirmiş ve karışık bir ilişkiler ağının oluşmasına neden olmuştur. Savaşın başında oluşturulan ÖSO, homojen ve kontrol edilebilir bir sistem kuramamış ve bunun sonucunda muhalifler içerisinde bağımsız birçok grup ortaya çıkmıştır. Sivillerin sürekli rejim güçleri tarafından hedef alınması muhalefetin daha fazla radikalleşmesine neden olmuş, Rusya ve İran'a ek olarak Şii yabancı savaşçıların Suriye'de etkili olmasıyla birlikte çatışmalarda mezhepsel dinamik ağırlık kazanmaya başlamıştır (Ulutaş, Kanat, & Acun, 2015:8-9).

Rusya, İran, Irak ve Lübnan temelli Hizbullah Esed'i desteklerken Türkiye, Katar, Suudi Arabistan ve diğer Sünni yoğunluklu ülkeler muhalifleri desteklemektedir. Türkiye 2016 yılında DAES (al-Dawla al-Islamiya fi al-Iraq wa al-Sham)'e karşı Fırat Kalkanı, 2018 yılında ise PYD/YPG'ye karşı Zeytin Dalı operasyonu düzenlemiştir. Amerika Birleşik Devletleri, 2014 yılında DAES karşıtı koalisyonu kurmuş ve DAES'e karşı hava saldırılarına başlamıştır. İsrail, Suriye'de özellikle Hizbullah'ın olduğu noktalara hava saldırıları düzenlemiştir. Suriye hava savunma sistemi ilk defa bir İsrail jetini Şubat 2018'de düşürmüştür. Eylül 2015'te Rusya, Suriye'de terörist grup olarak gördüğü, DAES ve Amerika destekli Esed karşıtı örgütler de dâhil, muhaliflere karşı hava bombardımanı başlatmıştır. Rusya ayrıca Esed rejiminin savunmasını güçlendirmek adına askeri danışmanlarını görevlendirmiştir. Rusya, Çin ile beraber BM Güvenlik Konseyi'nde Suriye rejimine karşı alınan yaptırım kararlarını sürekli veto etmiştir (Aljazeera, 2018). Bununla beraber muhalefetin yanında 90'dan fazla ülke (Demir & Rijnoveanu, 2013:59) bir araya gelerek Suriye Halkının Dostları grubu oluşturulmuştur. Suriye Halkının Dostları çekirdek grubu 11 ülkeden oluşmaktadır. Mısır, Suudi Arabistan, Katar, BAE ve Ürdün 5 Arap ülkesi; ABD, İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya 5 Batılı ülke; Türkiye ise 11. ülke olarak grupta yer almaktadır. Bu grup özellikle kendi içerisinde senkronizasyon eksikliği, uyumsuzluk ve üye ülkelerin Suriye konusunda farklı ajandalarının olması nedeniyle aktif bir rol üstlenememiştir. Hâlbuki rejimin yanında yer alan Rusya ve İran koordine bir şekilde, ne istediğini daha iyi bilen bir görüntü sergilemiştir. Grup içerisinde özellikle statükocu bazı Arap devletleri kendi ülkelerini bu domino etkisinden kurtarmak adına elinden geldiği kadar Suriye devrimini baskılamaya çalışıp muhalefeti Esed rejimi ile pazarlık yapmaya zorlamıştır (Ulutaş & Hoca, 2014:10).

Muhalefler 50 yıllık Baas rejimini yıkmak umuduyla ilk olarak 31 Mayıs 2011'de Antalya'da bir araya gelmiştir. Muhalefetin farklı oluşumlarından yaklaşık 300 kişi bu toplantıya katılmıştır. Ancak buradan etkili bir sonuç çıkmayınca, siyasetten uzak duran ve diasporada yaşayan 20 kişilik iş adamı, gazeteci ve teknokrat Suriyeli, Suriye Ulusal Konseyi'ni (SUK) oluşturmuştur. Bu Konsey Müslüman Kardeşler, Şam Deklarasyonu, Kürt, Türkmen, Hristiyan gibi birçok farklı etnik ve bölgesel grubun katılımıyla Ekim 2012'de kurulmuş ve kısa sürede uluslararası toplum tarafından tanınmıştır. Ancak PYD öncülüğündeki bazı Kürt grupların ve Suriye'deki yerel konseylerin SUK'un dışında kalması, sahadaki ve uluslararası alandaki gelişmelere adapte olamamasından dolayı SUK, kısa sürede muhalefet içerisindeki merkezi pozisyonunu ve itibarını kaybetmeye başlamıştır. Bazı siyasi liderler bu durumu fark etmiş ve muhalefeti kurtarmak adına çalışmalara başlamıştır. Sonuç olarak Yerel İdare Meclisleri, Devrimci Konseyler, Kürt Ulusal Meclisi, bazı milli figürlerle SUK'un da katılımıyla Suriye Muhalefeti ve Devrimci Güçler Koalisyonu (SMDK) 11 Kasım 2012'de ilan edilmiştir. Hem yerel konseylerin imkânlarının kısıtlı olması hem de SUK ve SMDK gibi devrimin liderliğini üstlenen yapıların sahanın dinamiklerinden uzaklaşması, devrimin askeri yapılarının kendi bağımsız karar mekanizmaları oluşturmalarına neden olmuştur (Ulutaş & Hoca, 2014:15-18).

Bariş Görüşmeleri

Suriye rejimi ile muhalifler arasındaki ilk görüşmeler Haziran 2012’de BM’nin organize ettiği Cenevre görüşmeleri olmuştur. Görüşmelerin sonucusu olan Aralık 2017’deki oturumda muhalifler ile rejim geçiş sürecinde Esed’in geleceğinde anlaşamadıkları için görüşmeler sonuçsuz kalmıştır. Mayıs 2017’de Rusya, İran ve Türkiye Astana’da bir araya gelip görüşme gerçekleştirdiler. Bunun sonucunda Suriye’de gerilimi düşürme bölgeleri ve bu bölgelerde Rusya ve Suriye savaş uçaklarının uçmayacağı ilan edilmiştir. Şubat 2018’de Rusya, Suriye’nin geleceğini konuşmak için Soçi’de bir konferans yapmış, ancak bu muhalifler tarafından, BM’nin çabalarına zarar verecek bir girişim olduğu gerekçesiyle boykot edilmiştir (www.dw.com.tr, 2018). Son olarak Rusya, İran ve Türkiye muhaliflerin elinde kalan son bölge olan İdlib için bir araya gelmiş ve bu görüşme canlı yayınlanmıştır. İran ve Rusya masada askeri bir operasyonu tartışırken, Türkiye herhangi bir askeri müdahalenin yeni bir mülteci dalgasına neden olabileceğine dikkat çekmiş ve ateşkes önerisinde bulunmuştur. (www.amerikaninsesi.com, 2018) Bu görüşmenin ardından on gün sonra Putin ile Erdoğan Soçi’de tekrar bir araya gelip İdlib meselesini görüştüler. Görüşme sonucunda her iki ülke İdlib’den el-Kaide bağlantılı gruplar da dâhil olmak üzere militan grupların çıkartılması, 15 Ekim’e kadar 15-20 km genişliğinde silahsızlandırılmış bölgenin oluşturulması ve bu bölgede kontrol Türk-Rus birliklerinin ortak devriyeleri ile sağlanacağı konularında anlaşma sağlamıştır. (tr.sputniknews.com , 2018)

Mülteciler

Şubat 2018 itibariyle, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) verilerine göre 5.5 milyon Suriyeli mülteci durumuna düşmüş, 6.5 milyon kişi ise Suriye içerisinde yerinden edilmiştir. Türkiye, Lübnan ve Ürdün en fazla Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapan ülkelerdir. 2017 yılında bazı raporlara göre (Aljazeera , 2018) 66.000 civarında mülteci Suriye’ye geri dönmüştür. Türk yetkili makamların açıklamalarına göre Türk askeri operasyonları sonrası Türkiye’den Suriye’ye dönen mülteci sayısı 140.000’dir.

4. İRAN’IN ARAP BAHARI SONRASI SURİYE POLİTİKASI

İran’ın Ortadoğu’daki ağırlığı 11 Eylül sonrası dönemde Afganistan’da Taliban’ın yönetimden uzaklaştırılması ve 2003 yılında ABD’nin Irak işgali sonrası buradaki Saddam Hüseyin rejiminin sona ermesiyle birlikte artmaya başlamıştır. Çünkü ABD’nin bu müdahaleleri ironik bir şekilde İran’ın bölgedeki önemli rakiplerini saf dışı etmiştir. Ayrıca bu dönemde İran’ın diğer Arap ülkelerinden farklı olarak Filistin meselesini sahiplenmesi, Hamas ve Hizbullah gibi aktörlere lojistik ve söylemsel olarak destek olması ve son olarak ABD ve İsrail karşıtı söylemi dış politikasında benimsemesi, bölgede ve Arap coğrafyasında popülaritesini arttırmıştır (Şen, 2012:98). Bir yanda Suudi Arabistan’ın başını çektiği Körfez ülkeleri Ürdün ve Mısır; diğer yanda kendilerine “direniş cephesi” diyen İran, Suriye ve Hizbullah olmak üzere bir kutuplaşma söz konusu olmuştur. Özellikle İran’ın Ortadoğu’daki artan etkisi ve nükleer programındaki sağladığı ilerleme bu kutuplaşmanın başlıca sebeplerindendir. Arap Baharı sürecinde İran’ın Suriye’ye verdiği desteği anlamak için 2005 sonrası Ortadoğu’daki kutuplaşmaya değinmek gerekir. Zira Suudi Arabistan ve Katar’ın (ancak bu iki ülkenin arası açılacak ve bu blokun liderliğini Suudi Arabistan yapacaktır) başını çektiği statükocu Arap devletlerinin Esed yönetimine karşı isyancıları desteklemesi İran için “direniş cephesine” yapılan yeni bir saldırı olarak algılanmıştır (Sinkaya, 2012:8).

Suriye iç savaşının başlaması İran ile Suudi Arabistan arasındaki yumuşak güç rekabetini vekâlet savaşına çevirmiştir. İran bu vekâlet savaşını bölgedeki ülkeleri domine etmektense müttefik ve dost rejimler oluşturmak suretiyle yürütmektedir (Berni, 2018:131). Her iki ülke de Suriye’yi jeopolitik olarak önemli görmekte ve İran elinde tutmak, Suudi Arabistan ise elde etmek istemektedir. Bu sıfır toplamlı oyunda Suriye’nin kaybı, kaybeden taraf için büyük bir jeopolitik kayıp manasına gelecektir. Bu mücadelede İran, Esed rejiminin yanında dururken, Suudi Arabistan ise ÖSO ve çeşitli örgütleri desteklemiştir. İran ile Suudi Arabistan arasındaki bu rekabet hem

İRAN'IN ARAP BAHARI SONRASI SURIYE POLİTİKASINI ANLAMAK

bölgesel güç olma yolunda verilen mücadeleden hem de İslam âlemine liderlik yapma mücadelesinden gelmektedir (Uzun & Ekşi, 2017:220).

İran'ın Arap Baharı karşısında izlediği siyasetin çerçevesini içinde bulunduğu jeopolitik ve toplumsal bağlam belirlemiştir. Tahran'ın bu süreçte temel hedefi protestoların İran'ın bölgedeki yükselişine ve stratejik kazanımlarına zarar vermesini ve kendi toprakları içerisindeki muhaliflerin bu isyanlardan güç ve birlik kazanmasını engellemek olmuştur. Ayetullah Hamaney, 4 Şubat 2011'de yaptığı bir açıklamada Tunus ve Mısır'daki ayaklanmaları 1979 İslam Devrimi'nin doğal uzantıları olarak övmüş, yaşanan hadiseleri ABD ve İsrail için onarılmaz güç bir yıkım ve yenilgi olarak nitelendirmiştir. İran, özellikle Mısır'da ABD ve Batı'ya yakın Mübarek rejiminin devrilmesini memnuniyetle karşılamış, buradaki devrimi 1979 İran İslam Devrimi ile özdeşleştirmiş ve kendi devrimini bölgedeki isyanlara karşı bir rol model olarak sunmuştur. İran'a göre Mısır ve Tunus'taki ayaklanmalar demokrasi ve özgürlük mücadelelerinden ziyade Amerika ve İsrail karşıtı, İran İslam Devrimi'nden ilham alan "İslami Uyanış"ın bir parçasıdır. İran'ın bu anlayışına göre Bin Ali ve Mübarek'in gitmesinin nedeni baskıcı diktatörler olmaları değil Batı yanlısı siyaseti benimsemeleri ve İsrail ile iyi ilişkiler sürdürmeleridir. Çünkü devrimlerin salt bir demokrasi ve özgürlük mücadelesi olarak yansıtılması İran için hiçbir ideolojik ve stratejik kazanç getirmeyecektir. İran, Ortadoğu'daki bu olayları kendi Batı karşıtı ideolojisini destekleyecek, kendisine karşı yapılan baskı ve tehditleri dengeleyecek bir çerçeve içerisinde yorumlamış ve öyle göstermeye gayret etmiştir (Şen, 2012:100-102).

Öncelikle vurgulanması gereken durum, İran, Suriye'deki krizi ve daha sonra iç savaş durumunu, bir dış politika ve harici bir mesele olarak değil, ulusal güvenlik dinamikleri bağlamında bir iç mesele olarak görmektedir (Uzun & Ekşi, 2017:215). İran'ın Suriye politikasını Devrim Muhafızları Ordusu (DMO) ve Dini Lider belirlemiştir. Hatta Suriye krizi DMO'nun İran'ın dış politikasını şekillendirdiği ilk gerçek örnektir. Bu iki aktörün "direniş" temelli söylemi diğer iç aktörlerin söylemlerini bastırarak ve politikanın şekillenmesinde belirleyici olmuştur (Ansari & Tabrizi, 2016:3). Bu bağlamda Suriye'de gösteriler ilk başladığında İran birkaç nedenden ötürü Esed rejimine kayıtsız şartsız destek vermiştir. Bunların başında Suriye'deki isyanın dış güçler tarafından İran-Suriye veya direniş eksenine karşı yapılan bir komplo olduğu algısıdır. Çünkü Suriye'deki olası bir rejim değişikliği hem İran'ın bölgedeki en önemli müttefikini kaybetmesi hem de Suriye yoluyla Hizbullah ile olan bağlantısını kaybetmesi anlamına gelecekti. Bunlardan dolayı İran, diğer ülkelerdeki ayaklanmalar karşısındaki tutumundan farklı olarak muhalifleri haksız bulmuş ve bütün gayretiyle rejimin iktidarda kalmasına çaba göstermiştir. Rehber Ayetullah Hamaney 2011'deki bir açıklamasında İran'ın bu tutumunu şöyle ifade etmiştir: "Bizim düşümüz açık; her nerede İslami, halkçı ve Amerika karşıtı bir hareket varsa onu destekleriz. Eğer bir yerde bir hareket Amerika ve Siyonistler tarafından kışkırtılmışsa onu desteklemeyiz" (Sinkaya, 2011:43-44).

Nitekim Suriye'de olaylar başladıktan kısa bir süre sonra 12 Nisan 2011'de İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Ramin Mihmanperest, "Suriye'deki rejim karşıtı gösterilerin Batı'nın, Suriye yönetiminin Ortadoğu'da 'direniş'e verdiği desteği engellemek için yaptığı bir komplo" olduğunu söylemiştir. Ayrıca Mihmanperest "Suriye'de olanlar Batılıların, özellikle Amerikalıların ve Siyonistlerin yıkıcı faaliyetidir" demiş ve olayların Batılı medya tarafından abartıldığını, halkın küçük bir kesiminin isyanın içerisinde olduğunu ve bunun Amerika'nın oyunu olduğunu iddia etmiştir (Reuters, 2011). Buna ek olarak dönemin Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salih de "yabancıların Suriye'de kargaşa çıkarmaya çalıştıklarını" söyleyerek Mihmanperest'in ifadesini desteklemiştir. Suriye'de çıkan rejim karşıtı isyan İran'ın bölgesel stratejik çıkarlarını doğrudan tehdit etmiştir. Irak savaşındaki yıkıcı tecrübe, İran'ın düşmanını sınırlarının dışında karşılaması ve caydırıcılık stratejisi benimsemesine neden olmuştur. Bu stratejide İran'ın "direniş cephesi" dediği Suriye, Lübnan ve Filistin'deki müttefikleri hayati önem taşımaktadır. Bundan dolayı Esed yönetiminin devrilmesi demek bu cephede büyük bir gediğin açılması ve İran için Lübnan/Hizbullah ve Filistin'deki müttefiklerine ulaşmada bağlantı noktasının kaybı manasına gelmektedir (Sinkaya, 2012:9).

İran'ın Suriye'deki olaylara bakışını şekillendiren bir başka etken İsrail, ABD, Suudi Arabistan ve Körfez Ülkeleri'nin isyan karşısındaki tutumu olmuştur. Suudi Arabistan gibi otoriter bir rejimin ayaklanmaları desteklemesi İranlı yöneticilerin şüphelerini arttırmıştır. Bu ülkelerin ayaklanmalara destek vermesi İran açısından hedefte "direniş eksenini"nin olduğunu ve dolaylı yoldan İran'a zarar verilmek istenildiği algısını oluşturmuştur. Esed rejiminin yıkılmasının İsrail yararına olacağını düşünen İran, bölgede İsrail için faydalı olacak her duruma karşı çıktığı gibi Suriye'de rejimi hedef alan isyana da karşı çıkmıştır. Bu durumu İran'ın eski Umman Büyükelçisi Morteza Rahimi "Suriye'de İsrail'in zararına olan şey bizim faydamızdır ve İsrail'in faydasına olan şey bizim aleyhimizedir" diyerek özetlemiştir (Sinkaya, 2012:10).

İran'ın Esed rejimine destek vermesinin bir başka nedeni Suriye'nin bu ayaklanmaları da bastıracağına olan inancıdır. Esed rejimi birçok ayaklanma ve krizi başarıyla atlatmış ve bunları bastırmıştır. Örneğin 1982 yılında Irak, Ürdün ve Suudi Arabistan'ın desteklediği Müslüman Kardeşler ayaklanmasını Suriye rejimi bastırabilmiştir. Bu tarihten sonra da Batının ve statükocu Arap rejimlerinin Suriye'de karışıklık çıkarma girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ayrıca Suriye rejimi özellikle 2000'lerden sonra uluslararası baskıya maruz kalmış ve bunu başarılı bir şekilde atlatmıştır. Suriye'nin istihbarat ve kolluk güçlerinin rejim tarafından tamamen kontrol altında ve güçlü olması İran'ın, isyanın başarılı bir şekilde bastırılacağına olan inancını arttırmıştır. Rejim karşıtı muhalefetin zayıf ve organize olamaması İran'ın Esed yönetiminin bu badireyi çabuk atlatacağına olan inancını güçlendirmiştir (Sinkaya, 2011:44-45). İran'ın olaylar başladıktan sonra Esed rejimine olan desteğini ekonomik, güvenlik ve diplomatik olarak üç ana başlıkta toplamak mümkündür.

4.1. Ekonomik Destek

25 Temmuz 2011'de İran, Irak ve Suriye arasında 10 milyar dolarlık doğalgaz mutabakat zaptı imzalanmıştır. Bu anlaşma İran'ın Suriye'ye olan desteğini göstermesi açısından önemli bir gelişmedir. Bu anlaşma ile İran'ın Asaluyede'deki doğalgaz sahasından Irak ve Suriye'ye boru hattı inşa edilerek gaz satışını öngörmektedir (www.timesofmalta.com, 2011).

İran Meclisi, Aralık 2011'de Şam ile Tahran arasında beş yıl süreli ticaretin serbestleştirilmesi kararı almıştır. Meclisin aldığı bu kararın önemini Milli Güvenlik ve Dış Politika Komisyonu Başkanı Alaadin Burujerdi, "anlaşmanın ABD ve müttefiklerine karşı sert bir tepki" olduğunu ifade ederek belirtmiştir (www.dailystar.com, 2011). Meclisin bu kararından bir hafta sonra 17 Aralık 2011'de iki ülke arasında serbest ticaret anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile yaptırımlara maruz kalan Suriye'nin üzerindeki olumsuz etkinin hafifletilmesi amaçlanmıştır (Sinkaya, 2012:13). 2012 yılında Türkiye'nin kesintiye gitmesinin ardından İran şirketi MEPNA, Suriye'de yeni bir elektrik santrali inşası için rejimle 400 milyon Avroluk anlaşmaya varmıştır. Bu ekonomik hamleler Esed rejimi için hayati öneme sahiptir (Uzun & Ekşi, 2017:219). Ayrıca geçen süreç içerisinde İran'ın Suriye'ye yaptığı yardımın 100 milyar doları geçtiği tahmin edilmektedir (Sinkaya, 2017:56).

4.2. Güvenlik Desteği

İran'ın Suriye'ye verdiği güvenlik desteği üç grupta incelenebilir: Birincisi, silah ve mühimmat desteğidir. Rejim karşıtı gösterilerin bastırılması için İran, krizin ilk yıllarında Suriye'ye aktif bir şekilde silah ve mühimmat yardımı yapmıştır. Bu bağlamda Türkiye, nükleer silah şüphesiyle Tahran'dan Şam'a giden bir kargo uçağını Diyarbakır'a indirtmiş ve aramıştır (www.ntv.com.tr, 2011). Aynı yıl içerisinde İran'dan Hizbullah'a gönderilmek üzere yüklenen tırlar Kilis'te yakalanmış ve Türk makamları silahlara el koymuştur (www.milliyet.com.tr, 2011). İkincisi, Suriye rejimi güvenlik birimlerine teknik destek verilmesidir. Bu bağlamda İranlı yetkililer Suriye'ye giderek toplumsal olaylara müdahale konusunda Suriye güvenlik güçlerine danışmanlık yapmışlardır. Son olarak İranlı askerlerin ve İran'ın kontrol ettiği milis kuvvetlerin Suriye'de savaşmasıdır. İran, Suriye'de çoğunluğu Alevilerden oluşan 100.000 kişilik (Ansari & Tabrizi, 2016:4) Milli Savunma Güçleri'ni oluşturmuştur. Ayrıca ülkeye çok sayıda Şii savaşçı yollamış ve bunları Devrim Ordusu

İRAN'IN ARAP BAHARI SONRASI SURIYE POLİTİKASINI ANLAMAK

mensupları ve Kudüs Gücü ile koordine etmiştir (Sinkaya, 2017:57). Kudüs Gücü'nün komutanı Kasım Süleymani birçok kez Suriye'de savaşan milislerle fotoğraf vermiştir. İran, Lübnan, Irak, Afganistan ve Pakistan'dan Suriye'ye 20.000 Şii yabancı savaşçı getirmiştir (Nada, 2018). Afgan ve Pakistanlı grupları Fatimiyyun ve Zeynebiyyun Tugayları altında organize etmiş, aylık 500 ila 1000 dolar arasındaki maaşlarını da İran kendisi ödemiştir (Ansari & Tabrizi, 2016:5). Ayrıca İran, Lübnan Hizbullah'ının savaşa dâhil olmasını sağlamıştır. Hizbullah'ın Suriye'de iki temel grubu vardır. Bunlar Kuteyb Hizbullah ve Asayib Ehli Hak'tır (Aljazeera, 2014). Buna ek olarak İran'ın Suriye'de askerlerinin bizzat savaştığı bilinmektedir. İran Şehitler Vakfı Başkanı Muhammed Ali Şehiti 2016 yılında İran'ın kayıplarını şöyle ifade etmiştir: “Türbenin savunucuları olarak İran'ın şehitleri 1000'i aşmıştır.” İran, Suriye'deki savaşçılara “türbenin savunucuları” diye hitap etmektedir. Bu da Suriye'de Şiiler için kutsal olan türbelerden ve özellikle Seyyide Zeynep türbesinden kaynaklanmaktadır (Reuters, 2016). İran, özellikle DAESH ile mücadele etmesi için Suriye'ye 1300 ile 1800 arasında Devrim Muhafızları ve Kudüs Gücü mensubu asker göndermiştir (Berni, 2018:119-120). Devrim Muhafızları'nın kaybı Nisan 2018 itibarıyla 500'ü aşmıştır (Nada, 2018). Ayrıca İran'ın Suriye'de birçok yüksek rütbeli komutanı da öldürülmüştür (www.milliyet.com.tr, 2016).

4.3. Diplomatik Destek

İran'ın Esed yönetimine verdiği desteğin, Suriye'ye dışarıdan -özellikle ABD'nin- müdahaleyi engellemek, Suriye'nin iç işlerine karışılmasını önlemek ve Suriye'yi yalnızlaştırma politikalarını boşa çıkarmak olarak üç boyutu vardır. Suriye'deki olayların kısa sürede uluslararası bir boyut kazanması, Suudi Arabistan, Katar ve Türkiye gibi bölge ülkelerinin yanında Avrupa Birliği, Arap Birliği ve ABD'nin sürece dahil olması, Suriye'ye yönelik bir askeri müdahale dedikodularına yol açmıştır. Bunun üzerine İranlı üst düzey yetkililer olayların abartıldığını, Batı'nın bunu bilinçli bir şekilde yaydığını ve askeri müdahale için ortam hazırlanmak istenildiğini dile getirmişlerdir (Sinkaya, 2012:17). Bu bağlamda İran, Suriye'deki olayları Suriye'nin iç meselesi olarak görmüş ve kesinlikle dış müdahaleye karşı çıkmıştır. Buna ek olarak İran, Suriye'de en aktif taraf olmuştur (Uzun & Ekşi, 2017:218).

Olayların büyümesiyle birlikte İran Batılıların müdahalesini önlemek amacıyla sorunun bölge ülkeleri ile çözülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bununla alakalı olarak Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Ramin Mihmanperest, Suriye'de güvenlik ve istikrarın sağlanması için bölge ülkelerinin işbirliği yapmaları gerektiğini söylemiştir. İran'ın Suriye krizinde bölgesel çözümünden kastı, Suriye'de rejimin devam etmesi ve statükonun sürdürülmesi, İran'ın rakiplerinin dışarıda tutulması ve muhaliflere verilen desteğin önlenmesi şeklindedir. İran, Ocak 2012'de Suriye'nin BM Güvenlik Konseyi'nde konuşulmasına şiddetle karşı çıkmış ve Konsey'de Suriye aleyhine alınan kararın Çin ve Rusya tarafından veto edilmesini memnuniyetle karşılamıştır. Mihmanperest bu iki ülkenin sorumluluk duygusuyla hareket ederek diğer ülkelerin Suriye'nin iç işlerine karışmasını engellediğini ifade etmiştir (Sinkaya, 2012:17-18).

2014'ten beri İran'ın Suriye kriziyle alakalı dört aşamalı bir siyasi çözüm önerisi mevcuttur. Bu öneri, acil ateşkes, Suriyeli azınlıkların korunduğu bir anayasal reform, özgür ve uluslararası denetim altında seçimler ve yeni anayasal kurumlara dayalı ulusal bütüncül bir yönetimin oluşturulmasıdır. İran, sorunun askeri yolla çözülemeyeceğine inanmakta ve en kısa zamanda siyasi bir çözümün olması gerektiğini dile getirmektedir (www.tehrantimes.com , 2016).

İran'ın Suriye'ye olan desteğini açıklamak için iki söylem mevcuttur. Bunlar Şii Hilali söylemi ile direniş eksenli söylemidir. Şii Hilali söylemine göre İran, mezhep temelli bir dış politika sürdürmekte ve bu çerçevede Ortadoğu'da Lübnan, Suriye, Irak ve Körfez Şiilerini kapsayan bir “Şii hilali” oluşturmaktadır. Bu iddia ilk defa Ürdün Kralı Abdullah tarafından 2004'te ortaya atılmıştır. Özellikle 2005'te İran'da Mahmud Ahmedinejad'ın iktidara gelmesiyle birlikte İran dış politikasına hâkim olan devrimci, anti-Siyonist ve Batı karşıtı “radikal” söylem ile bu iddia revaç bulmuştur. Bu iddianın diğer tezi Suriye yönetiminin Şii olduğu ön kabulüdür. Ancak bu söylem pek de tutarlı bir söylem değildir. Zira Esed ailesinin mensup olduğu Nusayrilik, Şiiliğin aşırı bir kolu

olarak nitelendirilmekte ve çoğu Şii alime göre Nusayrilik/Alevilik, Şiiliğin meşru bir kolu olarak görülmemektedir. Bunun yanında İranlı yetkililerin Suriye ile alakalı açıklamalarında Şiiliğe veya Şii jeopolitiğine bir referans bulmak söz konusu değildir. Bunun yerine sürekli “direniş eksenini” söylemi ön planda olup, Suriye’nin Arap dünyasında İsrail’e karşı direnen yegâne ülke olduğu ve Suriye’deki bu krizin direniş eksenine yapılan saldırılar olarak değerlendirilmesi gerektiği ve bu saldırılara karşı rejimin desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bununla alakalı İran Devrimi Rehberi Hamaney, Suriye’de ABD’nin esas amacının direniş hattını kırmak olduğunu, Suriye’nin Lübnan ve Filistin’deki İslami direniş örgütlerine destek verdiği için hedef alındığını ve bu desteği kesmesi durumunda Batılılar için sorunun çözüleceğini ileri sürmüştür. O halde Suriye’nin direniş ekseninden koparılması, İran ile Hizbullah arasındaki bağlantının kesilmesi hedeflenmektedir. Böylece direniş eksenini zayıflayacak ve İran’ın bölgesel gücü azaltılacaktır. Bundan dolayı İran için Suriye’de rejimi desteklemek sadece stratejik bir hamle değil aynı zamanda bir “ülkünün” ve direniş cephesinin desteklenmesidir (Sinkaya, 2012:19-22).

4.5. İran’ın Suriye’de Muhaliflere Karşı Tutumu

İran’ın Esed yönetiminin iktidarda kalması için bu kadar ısrar etmesinin ve gayret göstermesinin iki temel nedeni vardır. Birincisi, Esed yönetimin İran ile olan uzun süreli ilişkisi ve bundan kaynaklanan karşılıklı güvendir. İkincisi ise Suriye’deki muhalefetin çeşitli nedenlerden ötürü İran’a mesafeli ve bölgede İran’ın rakipleriyle iyi ilişkisi olmasıdır. İran, muhaliflerle irtibat kurmaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Bundan dolayı Suriye’deki olası bir rejim değişikliği ve muhaliflerin başında olduğu yeni Suriye, İran’ın Suriye’deki bütün yatırımlarının heba olması demektir (Sinkaya, 2017:54).

İran, Suriye muhalefetinin içerisinde dış destekli Selefi grupların olduğuna inanmaktadır. İran’ın iddiasına göre Selefiler, demokrasi ve reform talebiyle sokağa çıkmış olan halkın arasına karışarak Esed yönetimini devirmeyi amaçlamıştır. Buna ek olarak İranlı yetkililere göre, diğer ülkelerdeki protesto gösterilerinin "neredeyse" eş zamanlı olarak başlaması ve Suriye’de 3 ay sonra gösterilerin başlaması bunun dış güçler tarafından yürütülen bir proje olduğunu göstermektedir. Ayrıca göstericilerin silaha başvurması, onların devrimci değil dış güçlerin ajanı olduğunu gösterdiğini iddia etmişlerdir. Amaç direniş cephesini zayıflatmak ve Suriye’yi bu bloktan çıkartarak İran’ı güçsüz duruma düşürmektir. Bundan dolayı İran ne pahasına olursa olsun Esed yönetimine sahip çıkarak direniş cephesini ayakta tutmak istemektedir (Sinkaya, 2011:45). İran’ın Suriye muhalefetine karşı kayıtsız kalmasının başlıca sebeplerini şöyle sıralayabiliriz (Sinkaya, 2012:26-27).

- 1) Suriyeli muhalifler ile İran arasında tarihsel ve ideolojik bir bağın olmaması. İran’ın 1979’dan beri stratejik ve jeopolitik nedenlerden dolayı Suriye rejimi ile iyi ilişkiler kurması Suriye’de muhalefete karşı ilgisiz kalmasına neden olmuştur. Hatta Suriye’de rejimin zayıflamasının İsrail’in işine yarayacağı düşüncesi İran’ın buraya devrim ihracı politikası uygulamasına bile engel olmuştur.
- 2) İran’ın Suriye muhalefetine kayıtsız kalmasının ikinci nedeni İsrail ve ABD’nin rejimi düşürmek için sürekli komplo ve planlar yaptığını olan inancıdır. Bu düşünceden dolayı İran açısından Suriye’de rejim karşıtı her türlü muhalefet İsrail, Batı ve işbirlikçi Arap devletlerinin düzenlediği bir tertip olarak görülmektedir.
- 3) Suriye’deki son isyanda Selefilerin etkili rol aldığı iddiaları İran’ın muhalefetten uzak durmasına neden olmuştur. Selefiler, hem Suudi Arabistan ile olan bağlarından dolayı hem de Şiilik karşıtı görüşlerinden dolayı İran için tehdit olarak görülmektedir.
- 4) El-Kaide lideri Eymen el-Zevahiri’nin destekçilerinden Suriye’deki isyana destek vermesini istemesi İran açısından Suriye’de Selefilik’in artmasından doğan kaygıyı şiddetlendirmiştir.

5. SONUÇ

İRAN'IN ARAP BAHARI SONRASI SURIYE POLİTİKASINI ANLAMAK

Arap baharı sürecinde halk hareketlerine destek veren İran'ın Suriye'de politikasının değişmesinde “Şii jeopolitiği” veya “Şii hilali” söyleminin aksine jeopolitik ve jeostratejik kaygılar ön plandadır. İran'ın bu kaygılarının belirlenmesinde birkaç faktörün etkisi olmuştur. Birincisi, 2005'te Mahmud Ahmedinejad'ın İran Cumhurbaşkanı olarak seçilmesidir. Bu dönemde İran'ın dış politikası yeniden radikalleşmiş ve Filistin sorunu Ortadoğu politikasında merkezi bir hal almıştır. Bu durum Siyonizm karşıtlığını dış politikanın esası haline getirmiş ve İran ile İsrail arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. İkinci olarak, özellikle ABD'nin Irak işgalinden sonra yeniden şekillenen Ortadoğu jeopolitiği İran'ın bölgeye olan bakış açısını şekillendirmiştir. Tahran'a göre bölge İsrail ve ABD'ye karşı mücadele eden “direniş cephesi” ile Batı ile iyi ilişkileri olan statükocu “rejimler” olarak ikiye bölünmüştür. Hem siyasetin yeniden radikalleşmesi hem de bölgede oluşan yeni resim İran dış politikasında çatışmacı bir söylemin yükselmesine neden olmuştur. Bu kutuplaşma ve jeopolitik ayrışma ortamında Suriye ile olan ittifak ilişkisi İran açısından Ortadoğu politikasının en mühim dayanak noktası olmuştur (Sinkaya, 2012:36-37).

İran, Suriye ile olan 30 yılı aşkın ittifak ilişkisinde bölgede birçok kazanım elde etmiştir. Her iki ülke birlikte bir vekil ağı oluşturmuş, Lübnan'da Hizbullah ile geliştirdikleri ilişki ile birlikte asimetrik savaş açısından büyük gelişme elde etmiştir. İran, Suriye, Hizbullah ve Filistin'deki silahlı gruplarla birlikte “direniş eksenini” hattını oluşturmuştur. Bu önleyici hat İran için çok önemlidir çünkü 1980-88 İran-Irak Savaşı'nın acı hatırası İran'a savunmasını kendi topraklarından ileride yapması gerektiğini öğretmiştir. Bu açıdan Suriye'de herhangi bir rejim değişikliği, hatta burada Batı yanlısı bir rejimin oluşturulması İran için “direniş eksenini”nin dağılması, Hizbullah ve Filistin'deki silahlı örgütler ile olan bağlantısının kaybı ve ileri savunma hattının çökmesi manasına gelmektedir. Buna ek olarak Batı'dan ve ABD'den sürekli tehdit algılayan İran, bu güçlerle konvansiyonel anlamda mücadele edemeyeceğinin farkında olduğundan asimetrik savaş unsurlarını güçlendirmiştir. Bu durum da İran açısından vekil/milis ağıyla olan bağının önemini arttırmaktadır. Ayrıca böyle bir senaryo İran için 30 yılı aşkın emeklerinin heba olması demektir. Bütün bunlardan dolayı İran, Suriye'deki olayları ve iç savaşı doğrudan kendi güvenlik meselesi olarak almış, olası bir rejim değişikliğinin kendi güvenliğini tehlikeye atacağından endişe etmiştir.

KAYNAKÇA

- AĞCA, Fehmi (2013). “The Effect Of Syria Crisis On The Transformation and Integration Of The Middle East”, Bilge Strateji, Cilt 5, Sayı 8, Bahar.
- ALTERMAN, Jon B. (2013). “The Age of Proxy Wars”, CSIS Middle East Notes and Comment, Mayıs.
- ANSARİ, Ali ve Aniseh Bassiri Tabrizi (2016). “The View From Tehran”, Aniseh Bassiri Tabrizi ve Raffaello Pantucci (Ed.), Understanding Iran’s Role in the Syrian Conflict içinde (3-11), Londra.
- ASSEBURG, Muriel ve Heiko Wimmen (2012). “Civil War in Syria”, SWP Comments, Sayı.43, Aralık.
- ATAMAN, Muhittin (2012). “Suriye’de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum”, SETA Rapor, No.6, Nisan.
- Death toll among Iran's forces in Syrian war passes 1,000 (2016). 22 Kasım, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-iran/death-toll-among-irans-forces-in-syrian-war-passes-1000-idUSKBN13H16J>, (Erişim tarihi: 14.04.2018).
- DEMİR, Sertif ve Carmen Rijnoveanu (2013). “The Impact Of The Syria Crisis On The Global And Regional Political Daynamics”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Cilt.18, Sayı.1, Yaz.
- Diyarbakır’a indirilen uçakta 'nükleer arama' (2011). 16 Mart, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/diyarbakira-indirilen-ucakta-nukleer-arama,uOw6gnYiRE2KBBj7hQGRog>, (Erişim Tarihi: 21.04.2018).
- EL BERNİ, Hazal Muslu (2018). “Iran’s Security Dilemma in The Middle East: A Neorealist Approach to Iran’s Foreign Policy in Syria”, İran Çalışmaları Dergisi, Cilt.1, Sayı.2.
- GOODARZİ, Jubin M. (2013). “Syria and Iran: Alliance Cooperation in a Changing Regional Environment”, Ortadoğu Etütleri, Cilt 4, Sayı 2, Şubat.
- GOODARZİ, Jubin, “Iran and Syria”, <http://iranprimer.usip.org/resource/iran-and-syria>, (Erişim Tarihi: 11.04.2018).
- Iran Calls Syrian Protests A Western Plot (2011). 12 Nisan, <https://www.reuters.com/article/us-syria-iran/iran-calls-syrian-protests-a-western-plot-idUSTRE73B22V20110412>, (Erişim tarihi: 12.04.2018).
- Iran Inks Gas Pipeline Deal With Iraq, Syria (2011). 26 Temmuz, <https://www.timesofmalta.com/articles/view/20110726/business-news/Iran-inks-gas-pipeline-deal-with-Iraq-Syria.377343>, (Erişim Tarihi: 21.04.2018).
- Iran’s Zarif sees no military way out of Syrian crisis, insists on Tehran’s four-stage plan (2016). 14 Haziran, <http://www.tehrantimes.com/news/403370/Iran-s-Zarif-sees-no-military-way-out-of-Syrian-crisis-insists>, (Erişim Tarihi: 25.04.2018).
- Iranian lawmakers pass Syria free trade bill in show of support (2011). 14 Aralık, <http://www.dailystar.com.lb/Business/Middle-East/2011/Dec-14/156821-iranian-lawmakers-pass-syria-free-trade-bill-in-show-of-support.ashx>, (Erişim Tarihi: 21.04.2018).
- İran’ın Suriye Savaşı (2014). 23 Şubat, <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/iranin-suriye-savasi>, (Erişim Tarihi: 21.04.2018).

İRAN'IN ARAP BAHARI SONRASI SURIYE POLİTİKASINI ANLAMAK

- KÖROĞLU, Uğur (2012). “İran’ın Suriye Politikası”, Birol Akgün (Ed.), Suriye Krizi’nde Bölgesel ve Küresel Aktörler içinde (44-53).
- NADA, Garrett, “Part I: Iran in Syria” (2018). 12 Nisan, <http://iranprimer.usip.org/blog/2018/apr/10/iran-syria-part-1>, (Erişim Tarihi: 25.04.2018).
- Putin: Erdoğan’la kapsamlı ve yapıcı görüşmeler yaptık, mutabakata vardık (2018). 17 Eylül, <https://tr.sputniknews.com/rusya/201809171035238687-putin-suriye-idlib-silahsiz-bolge/>, (Erişim Tarihi: 25.09.2018).
- SİNKAYA, Bayram (2017). “İran’ın Suriye Stratejisi”, Akademik Ortadoğu, Cilt.11, Sayı.2.
- SİNKAYA, Bayram (2012). “Arap Baharı Sürecinde İran’ın Suriye Politikası”, SETA Analiz, Nisan.
- SİNKAYA, Bayram (2011). “İran-Suriye İlişkileri ve Suriye’de Halk İsyanı”, Ortadoğu Analiz, Cilt.3, Sayı.33, Eylül.
- Suriye’ye giden silah dolu TIR Kilis’te yakalandı (2011). 4 Ağustos, <http://www.milliyet.com.tr/suriye-ye-giden-silah-dolu-tir-kilis-te-yakalandi-siyaset-1422823/>, (Erişim Tarihi: 21.04.2018).
- Suriye’de ölen İranlı general sayısı 15’e yükseldi (2016). 1 Kasım, <http://www.milliyet.com.tr/suriye-de-olen-iranli-general-dunya-2337512/>, (Erişim Tarihi: 21.04.2018).
- Suriyeli muhaliflerden Soçi’yi boykot (2018). 27 Ocak, <http://www.dw.com/tr/suriyeli-muhafiflerden-so%C3%A7iyi-boykot/a-42331255>, (Erişim Tarihi: 19.04.2018).
- Syrian refugees ‘at risk of being pushed to return’ (2018). 5 Şubat, <https://www.aljazeera.com/news/2018/02/syrian-refugees-risk-pushed-return-180204185615107.html>, (Erişim Tarihi: 19.04.2018).
- Syria's civil war explained from the beginning (2018). 14 Nisan, <https://www.aljazeera.com/news/2016/05/syria-civil-war-explained-160505084119966.html>, (Erişim Tarihi: 19.04.2018).
- ŞEN, Gülriz (2012). “İran ve ‘Arap Baharı’: Bağlam, Söylem ve Siyaset”, Ortadoğu Etütleri, Cilt.3, No.2, Ocak.
- Tahran’da üçlü Suriye zirvesi (2018). 07 Eylül, <https://www.amerikaninsesi.com/a/tahrandauclu-suriye-zirvesi/4561774.html>, (Erişim Tarihi: 25.09.2018).
- ULUTAŞ, Ufuk ve Halid Hoca (2014). “Suriye Devrim mi, Bölünme mi?”, SETA Analiz, Sayı.95, Mayıs.
- ULUTAŞ, Ufuk, Kılıç Buğra Kanat ve Can Acun (2015). “Sınırları Aşan Kriz Suriye”, SETA Analiz, Sayı.120, Mart.
- UZUN, Özüm Sezin ve Muharrem Ekşi (2017). “Continuities And Changes In Iran’s Foreign Policy: Analysis Of Syrian Case”, ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi, Cilt.1, Sayı.3, Aralık.